

کودکان کار و خیابان در ایران (۱): ارزیابی قوانین و مقررات مرتبط

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خدای بزرگ بخشای بی‌شماری

بنام

شماره مسلسل: ۱۸۵۹۳

کد موضوعی: ۲۱۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۱/۹/۲۸

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:

کودکان کار و خیابان در ایران (۱):

ارزیابی قوانین و مقررات مرتبط

نام دفتر:

معاونت پژوهش‌های اجتماعی و فرهنگی - دفتر مطالعات اجتماعی

تهیه و تدوین:

فرشاد کرمی

همکاران:

محسن کرمانی، احسان آزمون‌نیا

ناظران علمی:

کمیل قیدرلو، محمدرضا مالکی، سامان یوسفوند، سبحان یحیایی

اظهارنظرکننده:

سکینه خانعلی‌پور واجارگاه

ویراستار:

طاهره سیدمحمد

صفحه‌آرا:

سیده فاطمه ابوطالبی

واژه‌های کلیدی:

۱. کودکان کار و خیابان

۲. قوانین و مقررات

۳. سازمان بهزیستی

۴. کنوانسیون‌های بین‌المللی

فهرست مطالب

۷

چکیده

۸

خلاصه مدیریتی

۹

مقدمه

۱۲

کنوانسیون‌های مرتبط با کودکان کار و خیابان

۱۵

قوانین داخلی مرتبط با کودکان کار و خیابان

۲۰

جمع‌بندی و پیشنهاد

۲۲

منابع و مأخذ

۱۴

جدول ۱. کنوانسیون‌های مرتبط با کودکان کار و خیابان که ایران به آنها ملحق شده

۱۵

جدول ۲. قوانین مصوب داخلی در باب کودکان کار و خیابان

۱۸

جدول ۳. قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) و تکالیف نهادهای در باب کودکان کار و خیابان

کودکان کار و خیابان در ایران (۱): ارزیابی قوانین و مقررات مرتبط

چکیده

این سال قانون حمایت از کودکان و نوجوانان در (۹) ماده به تصویب رسید. در ادامه با توجه به چالش‌های متعدد در این قانون، در سال (۱۳۹۹) قانونی جامع‌تر تحت عنوان قانون «حمایت از اطفال و نوجوانان» به تصویب رسید که در ماده (۶) آن به وظایف دستگاه‌ها و نهادهای مختلف اشاره شد تا علاوه بر رفع ابهام از تکالیف نهادهای متولی، دایره شمول وضعیت مخاطره‌آمیز برای کودکان و جرائم و مجازات‌ها در این زمینه نیز مشخص گردد. با این حال ضعف ضمانت اجراها و نبود زیرساخت‌های الزام در سازمان‌ها جهت انجام کامل وظایف تعیین شده، منجر به اجرای ناقص، غیرمستمر و دوره‌ای این قانون شده و در برخی موارد دستگاه‌ها به صورت جزیره‌ای به انجام وظایف اقدام می‌کنند.

اهمیت دوران کودکی و نقش بی‌بدیل آن در شکل‌دهی هویت و شخصیت افراد در چرخه زندگی، تدبیر انواع حمایت‌های قانونی برای این افراد را در کشورهای مختلف موجب شده است. در سال‌های اخیر بحران ناشی از شیوع همه‌گیری کرونا، تحریم و شوک‌های اقتصادی در داخل کشور و رخداد‌های سیاسی در کشور افغانستان و مهاجرت گسترده آنان به ایران منجر به افزایش پدیده کودکان کار و خیابان گردیده است. پژوهش حاضر نظر به اهمیت دوران کودکی از یک سو و افزایش پدیده کودکان کار و خیابان به عنوان فعالیتی آسیب‌زننده از سوی دیگر در صدد بر آمده تا قوانین و مقررات این حوزه در کشور را مورد ارزیابی قرار دهد. نتایج بیانگر آن است که اگرچه تا سال ۱۳۸۱ قانون مشخصی در زمینه کودکان کار و خیابان وجود نداشته است اما در

[خلاصه مدیریتی]

تخصصی به حمایت از اطفال و نوجوانان پرداخته بود، اما پاس‌خگوی چالش‌های موجود در زمینه حمایت از اطفال و نوجوانان بزه‌دیده یا در معرض بزه‌دیدگی نبود. پس از آن قانون «حمایت از اطفال و نوجوانان» (مصوب ۱۳۹۹) نوعی بلوغ قانونی در زمینه حمایت از اطفال و نوجوانان را نشان می‌دهد و پیشروترین قانون مصوب کشور در این زمینه است. در این قانون سعی شده بسیاری از چالش‌های پیشین مانند «ابهام در تکالیف نهادهای متولی»، «دایره شمول وضعیت مخاطره‌آمیز برای کودکان»، «نبود ساختار و تشکیلات مجری قانون در نهادها» و «مشخص نبودن دقیق جرائم و مجازات‌ها» مرتفع گردد. با این حال مشکل اصلی در راه اجرای این قانون ضعف ضمانت اجراها برای عدم انجام تعهدات از سوی سازمان‌ها و نبود زیرساخت‌های الزام‌در سازمان‌ها جهت انجام کامل وظایف تعیین شده در قانون است. عمده وظایف این قانون یا اجرا نشده و یا ناقص اجرا می‌شوند یا به صورت غیرمستمر و دورهای انجام می‌شود و حتی در برخی موارد دستگاه‌ها به صورت جزیره‌ای به انجام وظایف اقدام می‌کنند.

در حالی که حل معضل کودکان کار و خیابان جز با همکاری و هماهنگی همه دستگاه‌های متولی در این قانون امکان‌پذیر نیست.

کودکی به مثابه دوره‌ای مهم از رشد شخصیت و هویت افراد از جایگاه مهمی برخوردار است و هرگونه کار و فعالیت آسیب‌زننده به کودک، به جهت اخلال در فرایند رشد و تکامل دوران کودکی تقبیح شده است. آخرین برآوردهای جهانی نشان می‌دهد که تعداد کودکان کار در سراسر جهان به ۱۶۰ میلیون نفر رسیده و شیوع بیماری کرونا نیز این روند را تشدید نموده است. در ایران نیز اگرچه آمار دقیقی از تعداد کودکان کار در دست نیست، اما شواهد حاکی از افزایش این کودکان است. کنوانسیون حقوق کودک، کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک، کنوانسیون پاریس و ژنوا راجع به جلوگیری از رفتار جنایت‌آمیز نسبت به زنان و کودکان، پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک در خصوص فروش، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان از جمله واکنش‌های حقوقی بین‌المللی نسبت به مسئله کودکان کار و خیابان بوده که ایران نیز به آنها ملحق شده و برای مواجهه با پدیده کودکان کار و خیابان در مجلس به تصویب رسانده است. با وجود مقررات پراکنده در زمینه حمایت از اطفال و نوجوانان، تا سال ۱۳۸۱، قانون مشخصی در زمینه حمایت از کودکان وجود نداشت. در سال ۱۳۸۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان در قالب ۹ ماده به تصویب رسید. این قانون هر چند به صورت

[مقدمه]

کودکان قشر عظیمی از جوامع را تشکیل می‌دهند که به دلایل مختلف از جمله سن کم، مهارت‌های ناکافی، عدم بلوغ و وابستگی به دیگران، توانایی مراقبت و حمایت کامل از خود را نداشته و در معرض آسیب‌های گوناگون روحی و جسمی قرار دارند. با این حال تمامی کودکان، به‌طور یکسان در معرض آسیب‌ها نیستند و برخی از آنان با چالش‌های بیشتری مواجه خواهند بود. کودکان کار و خیابان یکی از گروه‌هایی هستند که امکان ابتلای ایشان به انواع آسیب‌ها و خشونت‌های اجتماعی بیش از سایر اقشار است؛ این در حالی است که به‌باور اندیشمندان علوم انسانی و تربیتی، «کودکی» به‌مثابه دوره‌ای مهم از رشد شخصیت و هویت افراد از جایگاه مهمی برخوردار بوده و هرگونه کار و فعالیت آسیب‌زننده به کودک، به‌دلیل اخلال در فرایند رشد و تکامل کودک، تقبیح شده است. طراحی شده برای سامان‌دهی کودکان کار و خیابان عمده توجهشان به کودک و نهایتاً خانواده وی بوده و از این بسترها غفلت نسبی صورت گرفته است. تقلیل توانمندسازی کودکان کار و خیابان به مساعدت مالی نه‌تنها راه‌حل موفق نبوده بلکه موجب هدررفت برخی از منابع شده است. به‌اذعان کارشناسان این حوزه، توانمندسازی نیازمند بسترهایی است که اقدامات فرایندی و مستمر در سطوح مختلف را طلب می‌کند. در پژوهش حاضر مدل پیشنهادی جهت توانمندسازی، با توجه به مسیرهای مولد پدیده کودکان کار و خیابان و همچنین گونه‌های مختلف این پدیده، در سه سطح «جامعه‌محور»، «خانواده‌محور» و «فردمحور» (کودک آسیب‌دیده یا در معرض آسیب) صورت‌بندی شده است که نیازمند کار هم‌زمان در هر سه سطح است. در ادامه هر یک از این سطوح

تشریح شده است.

کودکان کار و خیابان به‌عنوان پدیده‌ای چندسطحی و پیچیده، مبتلابه عمده جوامع جهان است و اگرچه این کودکان، خود معلول برخی از نابسامانی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هستند، اما می‌توانند موجب شکل‌گیری برخی دیگر از آسیب‌ها شده و به‌صورت یک زنجیره، چرخه آسیب را تداوم بخشند. اهمیت پرداختن به کودک کار و خیابان به‌عنوان فعالیت آسیب‌زننده به فرایند رشد و تکامل کودکان زمانی بیشتر می‌شود که بدانیم افرادی که به‌دلیل آسیب‌های ناشی از کار کردن در سنین کودکی، مجبور به ترک تحصیل شده و در شرایط آسیب‌زا مشغول به‌کار بوده‌اند، چرخه آسیب را در بزرگسالی نیز ادامه داده و به شبکه‌های توزیع مواد مخدر، باندهای سرقت، کلاهبرداری و... خواهند پیوست.

براساس گزارش صندوق کودکان سازمان ملل متحد^۱ (یونیسف) آخرین برآوردهای جهانی نشان می‌دهد که تعداد کودکان کار در سراسر جهان به ۱۶۰ میلیون نفر رسیده است. در چهار سال گذشته ۸/۴ میلیون به جمعیت کودکان کار افزوده شده است. ۶۳ میلیون کودک دختر و ۹۷ میلیون کودک پسر در ابتدای سال ۲۰۲۰ در سطح جهانی مشغول به‌کار بوده‌اند و تقریباً از هر ۱۰ کودک در کل جهان یک کودک درگیر کار آسیب‌زننده است. شوک‌های اقتصادی و تعطیلی

1. <https://data.unicef.org/resources/child-labour-2020-global-estimates-trends-and-the-road-forward/>

۲. آمار تفصیلی نیروی کار ۱۳۹۶ (مرکز آمار ایران) و پژوهش مرکز آمار و اطلاعات راهبری کار.

مدارس ناشی از شیوع ویروس کرونا باعث شده تا کودکانی که به صورت کودک کار مشغولند، ساعات طولانی تری کار کنند یا تحت شرایط بدتری قرار گیرند، این در حالی است که بسیاری دیگر ممکن است به دلیل از دست دادن شغل و درآمد در میان خانواده‌های آسیب‌پذیر به بدترین اشکال کار کودکان مجبور شوند. این گزارش هشدار می‌دهد که در سطح جهانی ۹ میلیون کودک دیگر در معرض تبدیل شدن به کودک کار تا پایان سال ۲۰۲۲ در نتیجه شیوع بیماری کرونا می‌باشند.^۱ در ایران نیز اگرچه آمار دقیقی از تعداد کودکان کار منتشر نشده، اما شواهد و قرائن حاکی از جمعیت رو به افزایش این کودکان است. در گزارش آمار تفصیلی نیروی کار (۱۳۹۶) که توسط مرکز آمار ایران انتشار یافته کل جمعیت ۱۰ تا ۱۷ ساله کشور در این سال ۹/۱۷۳/۲۵۳ نفر است که از این جمعیت ۴۱۰/۶۱۱ نفر مشغول به کار بوده‌اند.^۲ این آمار تنها مربوط به افرادی است که بالای ۱۰ سال سن داشته، ایرانی هستند و اشتغال به کارشان را اظهار کرده‌اند، در حالی که بخش عمده‌ای از این کودکان از اتباع بوده، زیر ۱۰ سال سن دارند و در کارگاه‌های غیرمجاز، گودهای زباله‌گردی و مراکز مشغول به کار هستند که به صورت غیررسمی است و در سرشماری‌ها به حساب نمی‌آیند.

اهمیت دوران کودکی در رشد و تکامل افراد از یک سو و ازدیاد کودکان کار و خیابان (به عنوان فعالیت آسیب‌زننده) از سوی دیگر، سیاست‌گذاران و مسئولین را بر آن داشته تا با تصویب قوانین و ارائه برنامه‌های مداخله‌گوناگون در صدد سامان‌دهی این کودکان برآیند. از این رو در این گزارش به عنوان اولین بخش از سلسله گزارش‌های «کودکان کار و خیابان در ایران» به بررسی مهم‌ترین قوانین و مقررات مرتبط با کودکان کار و خیابان در ایران پرداخته شده است.

[کنوانسیون‌های مرتبط با کودکان کار و خیابان]

با توجه به جهانی بودن مسئله کودکان کار و خیابان، کشورهای گوناگون ذیل کنوانسیون‌های مختلف در صدد سامان‌دهی این آسیب برآمده‌اند و در واقع یک اجماع جهانی در زمینه مواجهه با پدیده کودکان کار و خیابان وجود دارد. در جدول ۱ کنوانسیون‌های مرتبط با کودکان کار و خیابان که ایران به آنها ملحق شده به‌طور مختصر بیان شده است. یکی از مهم‌ترین این کنوانسیون‌ها، «کنوانسیون حقوق کودک» است. کنوانسیون حقوق کودک مشتمل بر یک مقدمه و ۵۴ ماده است که در سال (۱۹۸۹) مورد پذیرش مجمع عمومی سازمان ملل متحد قرار گرفت و چهار سال بعد در سال (۱۳۷۲) جمهوری اسلامی ایران نیز مانند عمده کشورهای دنیا به این کنوانسیون پیوست. چهار اصل اساسی این کنوانسیون عبارتند از: «عدم تبعیض علیه کودکان»، «رعایت مصالح کودکان در هنگام تصمیم‌گیری درباره آنان»، «حقوق حیات، بقا و پیشرفت کودکان» و «احترام به دیدگاه‌های کودک».

در سال‌های بعد دو پروتکل به این کنوانسیون افزوده شده که ایران «پروتکل الحاقی درباره خرید و فروش

کودکان، روسپی‌گری کودکان و هرزه‌نگاری کودکان» را در سال ۱۳۸۶ پذیرفته، اما «پروتکل الحاقی درباره به‌کارگیری کودکان در مناقشات مسلحانه» را به‌دلیل ابهامات آن و تعهداتی که ممکن است برای کشور به‌بار آورد، نپذیرفته است.

یکی دیگر از کنوانسیون‌های مهم و مؤثر در مورد کودکان که اختصاصاً به کار کودکان مرتبط است، «کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک و توصیه‌نامه مکمل آن» است که در آبان ماه ۱۳۸۰، قانون مرتبط با آن در ایران تصویب شده است. اصطلاح «بدترین اشکال کار کودک» در این کنوانسیون شامل کلیه اشکال بردگی یا شیوه‌های مشابه بردگی، از قبیل فروش و قاچاق کودکان، بندگی به‌عنوان بدهی و رعیتی و کار با زور یا اجباری، از جمله استخدام به‌زور یا اجباری کودکان برای استفاده در درگیری مسلحانه؛ استفاده، فراهم کردن یا عرضه کودک برای روسپی‌گری، تولید زشت‌نگاری یا اجراهای زشت‌نگارانه؛ استفاده، فراهم کردن یا عرضه کودک برای فعالیت‌های غیرقانونی، به‌ویژه تولید و قاچاق مواد مخدر به‌گونه‌ای که در معاهدات بین‌المللی مربوط تعریف شده‌اند؛ کاری که به‌دلیل ماهیت آن یا شرایطی که در آن انجام می‌شود، احتمال دارد برای سلامتی، ایمنی یا اخلاقیات کودکان ضرر داشته باشد.

همچنین در این کنوانسیون برخی از موارد به‌عنوان کار خطرناک شناسایی شده‌اند. این موارد شامل کاری که کودکان را در معرض سوءاستفاده جسمانی، روانی یا جنسی قرار می‌دهد، کار در زیر زمین، زیر آب، در ارتفاعات خطرناک یا در فضاهای بسته، کار با ماشین‌آلات، تجهیزات و ابزارهای خطرناک، یا کاری که متضمن جابه‌جایی یا حمل بارهای سنگین با دست است، کار در محیط ناسالم که ممکن است، به‌طور مثال، کودکان را در معرض مواد، عوامل یا فرایندهای خطرناک، یا در معرض دما، صدا، یا ارتعاش‌های مضر برای سلامتی آنها قرار دهد، کار تحت شرایط بسیار مشکل از قبیل کار برای ساعات طولانی یا در خلال شب یا کار در جایی که کودک به‌نحو غیرمتعارفی محدود به کارگاه کارفرماست.

پیش از انقلاب نیز، ایران در سال (۱۳۱۰) به کنوانسیون «پاریس و ژنو راجع به جلوگیری از رفتار جنایت‌آمیز نسبت به زنان و کودکان» و در سال (۱۳۳۷) به «قرارداد تکمیلی منع بردگی و برده‌فروشی و عملیات و دستگاه‌های مشابه بردگی» پیوسته است که از اصلی‌ترین مفاد این دو کنوانسیون می‌توان به «جلوگیری از رفتار خلاف اخلاق و جنایت‌آمیز نسبت به زنان و کودکان» و «الغای خرید و فروش زنان و کودکان» و «ممنوعیت هرگونه رسوم یا تریب‌هایی که به‌موجب آن کودک یا فرد غیر بالغ (کمتر از هجده سال) توسط یکی از اوبین خود یا هر دو ایشان یا توسط قیم در ازای اخذ وجه یا بدون اخذ وجه به‌منظور تمتع از کودک یا فرد غیر بالغ یا استفاده از کار او به شخص دیگری تسلیم شود» اشاره کرد. در جدول ۱ کنوانسیون‌های مرتبط با کودکان کار و خیابان که ایران به آنها ملحق شده، تاریخ تصویب آن در ایران و مفاد اصلی آن ذکر شده است.

جدول ۱. کنوانسیون‌های مرتبط با کودکان کار و خیابان که ایران به آنها ملحق شده

مفاد اصلی	تاریخ تصویب	کنوانسیون‌های مرتبط
<ul style="list-style-type: none"> ■ جلوگیری از رفتار خلاف اخلاق و جنایت‌آمیز نسبت به زنان و کودکان ■ الغای خرید و فروش زنان و کودکان 	۱۴ دی‌ماه ۱۳۱۰	قانون اجازه الحاق دولت ایران به قرارداد‌های بین‌المللی پاریس و ژنو راجع به جلوگیری از رفتار جنایت‌آمیز نسبت به زنان و کودکان
<ul style="list-style-type: none"> ■ تضمین حمایت‌ها و مراقبت‌های لازم برای رفاه کودکان ■ به رسمیت شناخته شدن حق ذاتی هر کودک برای زندگی ■ تضمین حداکثر امکانات برای بقا و پیشرفت کودک ■ تعیین حداقل سن یا حداقل سنین برای انجام کار برای کودکان ■ تعیین مقررات مناسب از نظر ساعات و شرایط کار برای کودکان 	۱ سپندماه ۱۳۷۲	قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک و اصلاحیه بعدی آن (۱۹ تیرماه ۱۳۸۰)
<p>(د) هرگونه رسوم یا ترتیباتی که به موجب آن کودک یا فرد غیربالغ (کمتر از هجده سال) توسط یکی از ابواب خود یا هر دو ایشان یا توسط قیم در ازای اخذ وجه یا بدون اخذ وجه به منظور تمتع از کودک یا فرد غیربالغ یا استفاده از کار او به شخص دیگری تسلیم شود.</p>	۳ اسفندماه ۱۳۳۷	قانون مربوط به الحاق دولت ایران به قرارداد تکمیلی منع بردگی و برده‌فروشی و عملیات و دستگاه‌های مشابه بردگی
<ul style="list-style-type: none"> ■ اقدامات فوری و مؤثری را برای تأمین ممنوعیت و محو بدترین اشکال کار کودک (شامل کلیه اشکال بردگی یا شیوه‌های مشابه بردگی، از قبیل فروش و قاچاق کودکان، بندگی به علت بدهی و رعیتی و کار یا زور یا اجباری، از جمله استخدام به زور یا اجباری کودکان برای استفاده در درگیری مسلحانه، استفاده، فراهم کردن یا عرضه کودک برای روسپی‌گری، تولید زشت‌نگاری یا اجراهای زشت‌نگارانه، استفاده، فراهم کردن یا عرضه کودک برای فعالیت‌های غیرقانونی، به ویژه برای تولید و قاچاق مواد مخدر، کاری که به دلیل ماهیت آن یا شرایطی که در آن انجام می‌شود، احتمال دارد برای سلامتی، ایمنی یا اخلاقیات کودکان ضرر داشته باشد). ■ فراهم آوردن کمک مستقیم لازم و مناسب برای دور ساختن کودکان از بدترین اشکال کار کودک و برای بازپروری و سازگاری اجتماعی آنها با در نظر گرفتن اهمیت آموزش و پرورش 	۸ آبان‌ماه ۱۳۸۰	قانون تصویب کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک و توصیه‌نامه مکمل آن
<ul style="list-style-type: none"> ■ ممنوعیت فروش، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان 	۹ مردادماه ۱۳۸۶	قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک در خصوص فروش، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان

[قوانین داخلی مرتبط با کودکان کار و خیابان]

علاوه بر کنوانسیون‌های مختلف، در هر کشور نیز، با توجه به ساختارها و فرهنگ موجود، قوانین و مقررات مختلفی در ارتباط با زیست و رفاه کودکان به وجود آمده است. در جمهوری اسلامی ایران در ۶ قانون به صراحت درباره کودکان سخن رفته که در جدول ۲ به آنان اشاره شده است.

جدول ۲. قوانین مصوب داخلی در باب کودکان کار و خیابان

قوانین	نهاد متولی	مفاد اصلی
قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۲۳ اردیبهشت ماه ۱۳۹۹)	بهریستی، نیروی انتظامی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی، آموزش و پرورش، وزارت کشور، صداوسیما، وزارت بهداشت	■ شناسایی، پذیرش، حمایت، نگهداری و توانمندسازی اطفال و نوجوانانی که در وضعیت مخاطره‌آمیز قرار گرفته‌اند.
قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور (۱۶ فروردین ماه ۱۳۹۶)	بهریستی	■ همکاری جهت رفع مشکل معیشتی خانواده‌های زندانیان بی‌بضاعت ■ سازمان بهزیستی کشور متولی سلامت اجتماعی با رویکرد پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و مداخله در بحران‌های اجتماعی، ارائه خدمات حمایتی و توانبخشی به کلیه معلولان، مددجویان و گروه‌های آسیب‌پذیر از قبیل زنان، کودکان، سالمندان نیازمند جامعه می‌باشد. ■ مرجعیت صدور پروانه تأسیس مهدهای کودک، مراکز نگهداری شبانه‌روزی کودکان بی‌سرپرست و خیابانی، خانه سلامت دختران و زنان، مجتمع‌ها و مراکز خدمات بهزیستی، کلینیک‌ها و اورژانس‌های مددکاری اجتماعی و روان‌شناسی، مراکز خدمات مشاوره اجتماعی و روان‌شناختی اجتماعی، انجمن‌ها و مؤسسات غیردولتی و خیریه و... که در راستای اهداف سازمان بهزیستی کشور فعالیت می‌کنند.
	نیروی انتظامی	■ همکاری در زمینه معرفی زندانیان نیازمند اشتغال به مراجع ذی‌ربط پس از آزادی

مفاد اصلی	نهاد متولی	قوانین
<ul style="list-style-type: none"> ■ امور مربوط به سرپرستی کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست 	بهزیستی	قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست (۳۱) شهریورماه ۱۳۹۶
<ul style="list-style-type: none"> ■ کاهش حداقل ۲۵ درصدی جمعیت کودکان کار با اقدام سازمان بهزیستی و همکاری سایر دستگاه‌ها 	بهزیستی	قانون برنامه ششم توسعه (۱۶ فروردین ماه ۱۳۹۶)
<ul style="list-style-type: none"> ■ حمایت از کودکان و زنان بی‌سرپرست ■ هماهنگی بخش‌های مختلف دولت در راستای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی ■ حمایت از افراد جامعه در برابر رویدادهای اقتصادی، اجتماعی و پیامدهای سوء آنها خصوصاً در زمینه بیکاری، بی‌سرپرستی، در راه ماندگی و پیری ■ تأمین حداقل زندگی برای همه افراد و خانواده‌هایی که درآمد کافی ندارند با اولویت افرادی که به دلایل جسمی و روانی قادر به کار نیستند. ■ تحت پوشش قرار دادن خانواده‌های بی‌سرپرست و زنان خودسرپرست 	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی (۲۱ اردیبهشت‌ماه ۱۳۸۳)
<ul style="list-style-type: none"> ■ ممنوعیت به‌کارگیری افراد کمتر از ۱۵ سال تمام ■ منع به‌کارگیری افراد زیر ۱۸ سال تمام در مشاغل زیان‌آور برای سلامتی یا اخلاق کارآموزان و نوجوان 	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	قانون کار (۲۹ آبان‌ماه ۱۳۶۹)

شایان ذکر است که در ماده واحد اساسنامه سازمان بهزیستی (بهمن ماه ۱۳۵۷) نیز حمایت و نگهداری از کودکان و اطفال بی سرپرست و ارائه خدمات به آنان از دلایل تشکیل سازمان بهزیستی کل کشور ذکر شده است. علاوه بر این «قانون حمایت از کودکان و نوجوانان، مصوب ۱۳۸۱»، «قانون مبارزه با قاچاق انسان، مصوب ۱۳۸۳» و «تبصره «۱» ماده (۳) قانون مبارزه با قاچاق انسان مصوب ۱۳۸۳» پیش از این به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده بود که براساس ماده (۵۱) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، قوانین مذکور ملغی شده‌اند.

در بین قوانین موجود در زمینه حمایت از کودکان کار و خیابان، «قانون حمایت از اطفال و نوجوانان» که در سال ۱۳۹۹ به تصویب رسیده، کامل‌ترین مورد است که به‌طور جداگانه در جدول ۳ آمده است. در این قانون مراد از طفل هر فردی است که به سن بلوغ شرعی نرسیده و منظور از نوجوان افراد زیر هجده سال کامل شمسی که به سن بلوغ شرعی رسیده، می‌باشد.

در قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، وضعیت‌هایی که طفل یا نوجوان را در معرض بزه‌دیدگی یا ورود آسیب به سلامت جسمی، روانی، اجتماعی، اخلاقی، امنیت و یا وضعیت آموزشی وی قرار دهد، وضعیت مخاطره‌آمیز محسوب شده و موجب «مداخله و حمایت قانونی» از طفل و نوجوان می‌شود، این وضعیت‌ها شامل موارد زیر است:

الف) بی‌سرپرستی طفل و نوجوان و یا بی‌توجهی و سهل‌انگاری در انجام وظایف قانونی و شرعی نسبت به آنان از سوی هر شخصی که مکلف به آن است.

ب) ابتلای هر یک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی به بیماری یا اختلال‌های رفتاری، روانی یا شخصیتی و یا بیماری‌های جسمی واگیر صعب‌العلاج به تشخیص پزشکی قانونی.

پ) زندانی شدن هر یک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی.

ت) ابتلای هر یک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی به اعتیادهای زیان‌آور نظیر مواد مخدر و روانگردان یا قمار.

ث) قوادی و یا دائر یا اداره کردن مراکز فساد و فحشا توسط هر یک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی و یا اشتهار آنها به فساد اخلاق و فحشا.

ج) خشونت مستمر والدین، اولیا، سرپرستان قانونی و یا سایر اعضای خانواده نسبت به یکدیگر.

چ) عدم اقدام برای ثبت واقعه ولادت یا عدم اخذ اسناد سجلی یا هویتی برای طفل یا نوجوان بدون عذر موجه.

ح) بازماندن طفل و نوجوان از تحصیل.

خ) طرد شدن طفل و نوجوان از سوی خانواده.

- د) کم‌توانی جسمی یا ذهنی طفل و نوجوان، ابتلای وی به بیماری‌های خاص یا اختلال هویت جنسی.
- ذ) نقض قوانین جزایی توسط طفل یا ارتکاب جرم توسط نوجوان و یا استفاده از آنها در فعالیت‌های مجرمانه، وارد شدن یا وارد کردن طفل و نوجوان در فعالیت‌هایی نظیر تکدی‌گری و قاچاق و همچنین اعتیاد آنان به مواد مخدر، روانگردان یا مشروبات الکلی.
- ر) هرگونه وضعیت زیان‌بار ناشی از فقر شدید، آوارگی، پناهندگی، مهاجرت یا بی‌تابعیتی.
- ز) فرار مکرر از خانه یا مدرسه و ترک تحصیل از سوی طفل یا نوجوان.
- ژ) سوءرفتار نسبت به طفل و نوجوان و یا بهره‌کشی از او.
- در این قانون نهادهای مختلفی مکلف شده‌اند تا در وضعیت‌های ذکر شده مداخله کنند و طفل و نوجوان را تحت حمایت قرار دهند که در جدول زیر ذکر شده‌اند.

جدول ۳. قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) و تکالیف نهادی در باب کودکان کار و خیابان

مفاد اصلی	نهاد متولی
<ul style="list-style-type: none"> ■ شناسایی، پذیرش، حمایت، نگهداری و توانمندسازی اطفال و نوجوانان موضوع این قانون و اعلام موضوعات به مراجع صالح ■ اخذ و جمع‌آوری اطلاعات مربوط به وضعیت‌های مخاطره‌آمیز برای اطفال و نوجوانان و انجام اقدامات لازم برای افزایش آگاهی‌های مردم در این زمینه 	بهزیستی
<ul style="list-style-type: none"> ■ شناسایی اطفال و نوجوانان در وضعیت مخاطره‌آمیز در موارد مراجعه یا معرفی آنان به نیروی انتظامی یا مواجه شدن با آنان در حین اجرای وظیفه و یا شکایت از آنان، حسب مورد برای معرفی به سازمان بهزیستی کشور یا مراجع قضایی ■ تأمین امنیت مددکاران اجتماعی، اطفال و نوجوانان در راستای مأموریت‌های مرتبط با این قانون ■ گزارش وضعیت‌های مخاطره‌آمیز و جرائم علیه اطفال و نوجوانان بزه‌دیده حسب مورد به مراجع ذیصلاح قضایی و سازمان بهزیستی کشور 	نیروی انتظامی
<ul style="list-style-type: none"> ■ نظارت مؤثر بر اماکن کار جهت پیشگیری و مقابله با آزار یا بهره‌کشی اقتصادی از اطفال یا نوجوانان ■ معرفی اطفال و نوجوانان بزه‌دیده یا در معرض خطر به نهادهای حمایتی و قضایی ■ پوشش بیمه‌ای موضوع ماده (۱۴۸) قانون کار مصوب ۱۳۶۹/۸/۲۹ برای نوجوانان بین پانزده تا هجده سال شاغل 	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی

مفاد اصلی	نهاد متولی
<ul style="list-style-type: none"> ■ نگهداری جداگانه اطفال از نوجوانان و سایر زندانیان ■ اعلام اطلاعات اطفال و نوجوانانی که در قانون اصلاح و تربیت نگهداری می‌شوند یا مدت مراقبت آنان تمام شده است و نیازمند حمایت هستند، جهت انجام اقدامات حمایتی به سازمان بهزیستی کشور ■ معرفی اطفال و نوجوانانی که پدر یا مادر یا سرپرست قانونی آنان در زندان به سر می‌برند، به سازمان بهزیستی کشور 	سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی
<ul style="list-style-type: none"> ■ اعلام موارد عدم ثبت نام و موارد مشکوک به ترک تحصیل اطفال و نوجوانان تا پایان دوره متوسطه به سازمان بهزیستی کشور و یا دفتر حمایت از اطفال و نوجوانان قوه قضائیه حسب مورد جهت انجام اقدامات لازم ■ شناسایی، راهنمایی و معرفی اطفال و نوجوانان موضوع این قانون به نهادهای حمایتی و قضایی جهت انجام اقدامات حمایتی لازم ■ انجام اقدامات لازم جهت ثبت نام و پوشش تحصیلی کامل اطفال و نوجوانان موضوع این قانون تا پایان دوره متوسطه ■ آموزش مدیران و کارکنان آموزشی و اداری در زمینه حقوق اطفال و نوجوانان 	آموزش و پرورش
<ul style="list-style-type: none"> ■ شناسایی اطفال و نوجوانان فاقد اسناد سجلی یا هویتی اعم از اتباع ایرانی و غیرایرانی و معرفی آنان حسب مورد به نهادهای حمایتی، آموزشی، درمانی یا قضایی جهت اقدامات حمایتی با همکاری دستگاه‌های ذی‌ربط ■ اعلام اسامی و نشانی اطفال و نوجوانان ایرانی و غیرایرانی که به سن قانونی تحصیل رسیده‌اند، به تفکیک مناطق به آموزش و پرورش از طریق سازمان ثبت احوال کشور با همکاری سایر نهادهای مربوط و با در نظر گرفتن اقامتگاه اشخاص و تغییرات آن هر سال حداقل سه ماه پیش از آغاز سال تحصیلی جدید 	وزارت کشور
<ul style="list-style-type: none"> ■ تولید و پخش برنامه‌های منظم برای بالا بردن سطح اطلاعات عموم مردم در حوزه حقوق اطفال و نوجوانان ■ طراحی و ایجاد نظام رده‌های سنی و محتوایی آثار و محصولات صداوسیما در برنامه‌های مرتبط با اطفال و نوجوانان ■ همکاری با سایر نهادها و دستگاه‌های مندرج در این قانون برای تولید آثار و برنامه‌های علمی، آموزشی و فرهنگی جهت تحقق اهداف این قانون ■ جلوگیری از تولید، پخش یا تبلیغ هر برنامه یا محصول مضر به سلامت، تربیت، اخلاق، یا سایر حقوق اطفال یا نوجوانان ■ تدوین و اجرای ضمانت اجرای‌های اداری و انضباطی برای تهیه‌کنندگان، مجریان و دست‌اندرکاران تولید و پخش برنامه‌های صداوسیما در راستای اجرای این قانون 	صداوسیما
<ul style="list-style-type: none"> ■ تدوین دستورالعمل‌های بهداشت کار و مراقبت پزشکی برای انطباق شرایط کار نوجوانان با استانداردهای لازم ■ پذیرش و درمان فوری اطفال و نوجوانان آسیب‌دیده در تمام مراکز بهداشتی درمانی همراه با ارسال گزارش موارد مشکوک به آزار به مراجع قضایی و بهزیستی ■ پوشش کامل بیمه سلامت برای تمام اطفال و نوجوانان ساکن ایران 	وزارت بهداشت

[جمع‌بندی و نتیجه‌گیری]

اهمیت دوران کودکی و نقش بی‌بدیل آن در شکل‌دهی هویت و شخصیت افراد در چرخه زندگی، تدبیر انواع حمایت‌های قانونی برای این افراد را در کشورهای مختلف موجب شده است. در جمهوری اسلامی ایران علی‌رغم وجود مقررات پراکنده در زمینه حمایت از اطفال و نوجوانان، تا سال ۱۳۸۱، قانون مشخصی در این زمینه وجود نداشت. در سال ۱۳۸۱ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان در قالب ۹ ماده به تصویب رسید. این قانون هر چند به صورت تخصصی به حمایت از اطفال و نوجوانان پرداخته بود، اما دارای نواقص بسیار جدی بود که پاسخگوی چالش‌های موجود در زمینه حمایت از اطفال و نوجوانان بزه‌دیده یا در معرض بزه‌دیدگی نبود. بر اساس قوانین و مقررات موجود، نهادها و سازمان‌های مختلفی به‌عنوان متولی حوزه کودکان کار و خیابان مکلف شده‌اند تا در سامان‌دهی این آسیب، اقدامات مختلفی را به انجام برسانند. عمده قوانین در حوزه کودکان کار و خیابان با محوریت سازمان بهزیستی نوشته شده و معمولاً سایر دستگاه‌ها و نهادها در این زمینه در نقش دستگاه معین سازمان بهزیستی، ایفای نقش می‌کنند. قانون «حمایت از اطفال و نوجوانان» (مصوب ۱۳۹۹) نوعی بلوغ قانونی در زمینه حمایت از اطفال و نوجوانان را نشان می‌دهد و پیشروترین قانون مصوب کشور در این زمینه است. در این قانون سعی شده بسیاری از چالش‌های پیشین مانند «ابهام در تکالیف نهادهای متولی»، «دایره شمول وضعیت مخاطره‌آمیز برای کودکان»، «نبود ساختار و تشکیلات مجری قانون در نهادها» و «مشخص نبودن دقیق جرائم و مجازات‌ها» مرتفع گردد.

در قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) به صراحت بهزیستی مکلف شده است «در قالب فوریت‌های خدمات اجتماعی با همکاری شهرداری یا دهیاری و نیروی انتظامی نسبت به شناسایی، پذیرش، حمایت، نگهداری و توانمندسازی اطفال و نوجوانان در معرض بزه‌دیدگی یا ورود به آسیب جسمی، روانی، اجتماعی، اخلاقی، امنیت و آموزشی و اعلام موضوعات به مراجع صالح» اقدام کند. استفاده از همکاری و مشارکت تمامی دستگاه‌های اجرایی در راستای وظایف قانونی و وظایف مقرر در این قانون بر عهده بهزیستی گذاشته شده و دستگاه‌های اجرایی مکلفند در چارچوب وظایف قانونی خود با سازمان بهزیستی همکاری کنند.

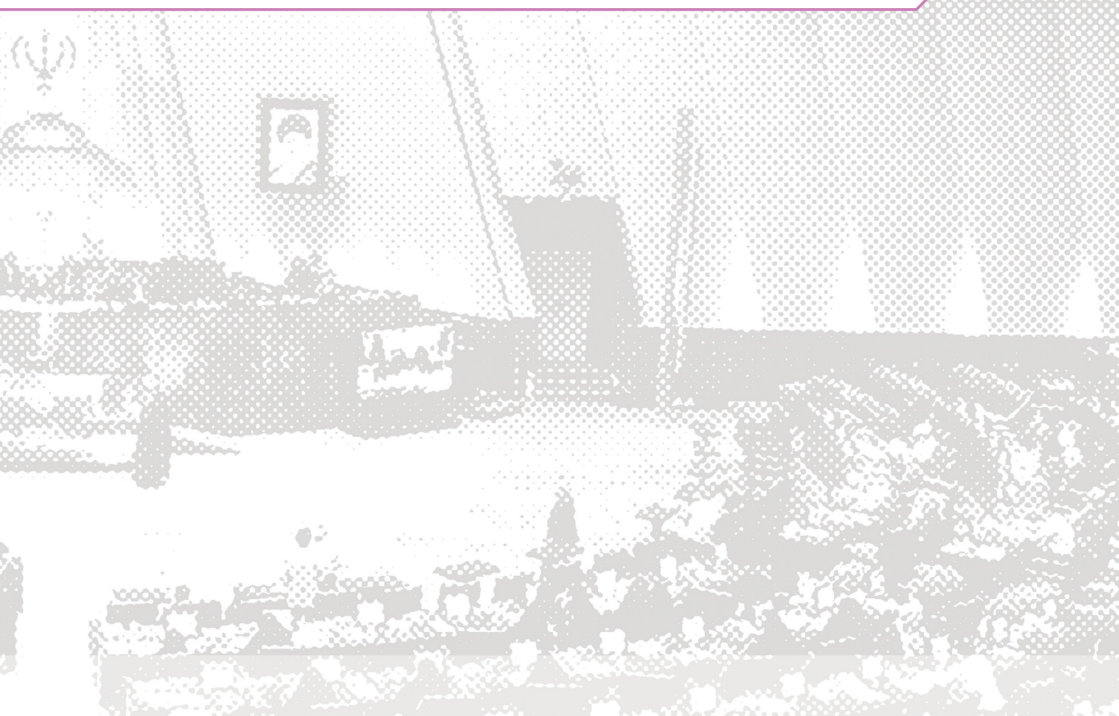
نیروی انتظامی در شناسایی اطفال و نوجوانان در وضعیت مخاطره‌آمیز و تأمین امنیت در مأموریت‌های بهزیستی، **وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی** جهت نظارت مؤثر بر اماکن کار جهت پیشگیری و مقابله با آزار یا بهره‌کشی اقتصادی از اطفال یا نوجوانان و رعایت قوانین کار، **آموزش و پرورش** جهت اعلام موارد عدم ثبت نام و موارد مشکوک به ترک تحصیل اطفال و نوجوانان تا پایان دوره متوسطه به سازمان بهزیستی کشور و یا دفتر حمایت از اطفال و نوجوانان قوه قضائیه، **صداوسیما** جهت تولید و پخش برنامه‌های منظم برای بالا بردن سطح اطلاعات عموم مردم در حوزه حقوق اطفال و نوجوانان و پخش برنامه‌های مرتبط در باب این قانون، **وزارت بهداشت** جهت تدوین دستورالعمل‌های بهداشت کار و مراقبت پزشکی برای انطباق شرایط کار نوجوانان با استانداردهای لازم؛ پذیرش و درمان فوری اطفال و نوجوانان آسیب‌دیده در تمام مراکز بهداشتی - درمانی همراه با ارسال گزارش موارد مشکوک به آزار به مراجع قضایی و بهزیستی و پوشش کامل بیمه سلامت برای تمام اطفال و نوجوانان ساکن ایران مکلف به همکاری با بهزیستی شده‌اند.

آیین‌نامه اجرایی ماده (۶) که وظایف دستگاه‌ها و نهادها در آن مشخص شده بود، بنا بود ظرف مدت سه ماه از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون توسط وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و با همکاری سایر دستگاه‌های مرتبط تهیه و به تصویب هیئت وزیران برسد که پس از تأخیر چندماهه در تاریخ ۳۰ خردادماه ۱۴۰۰ به تصویب هیئت وزیران رسید. قانون حاضر بیش از آنکه پیشگیرانه و حمایتی باشد، بر جرم‌انگاری و تعیین مجازات و نحوه مواجهه دستگاه قضایی با جرائم علیه کودکان متمرکز است. با این حال مشکل اصلی «ضعف ضمانت اجراها برای انجام تعهدات از سوی سازمان‌ها» و «نبود زیرساخت‌های الزام در سازمان‌ها» جهت انجام کامل وظایف تعیین شده در قانون است که نقش عمده‌ای در تحقق سازوکارهای حمایتی و پیشگیرانه دارند. عمده وظایف این قانون یا اجرا نشده و یا ناقص اجرا می‌شوند یا به صورت غیرمستمر و دوره‌ای انجام می‌شود و حتی در برخی موارد دستگاه‌ها به صورت جزیره‌ای به انجام وظایف اقدام می‌کنند. در حالی که حل معضل کودکان کار و خیابان جز با همکاری و هماهنگی همه دستگاه‌های متولی در این قانون امکان‌پذیر نیست.

[منابع و مآخذ]

۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۸).
۲. قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹).
۳. قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی سرپرست و بدسرپرست (۱۳۹۶).
۴. قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور (۱۳۹۶).
۵. قانون برنامه ششم توسعه (۱۳۹۶-۱۴۰۰).
۶. قانون کار (۱۳۶۹).
۷. قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی (۱۳۸۳).
۸. کنوانسیون قانون اجازه الحاق دولت ایران به قرار دادهای بین‌المللی پاریس و ژنوا راجع به جلوگیری از رفتار چنایت‌آمیز نسبت به زنان و کودکان (۱۴ دی‌ماه ۱۳۱۰).
۹. قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک و اصلاحیه بعدی آن (۱۹ تیرماه ۱۳۸۰)، (۱ اسفندماه ۱۳۷۲).
۱۰. قانون مربوط به الحاق دولت ایران به قرارداد تکمیلی منع بردگی و برده‌فروشی و عملیات و دستگاه‌های مشابه بردگی (۳ اسفندماه ۱۳۳۷).
۱۱. قانون تصویب کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک و توصیه‌نامه مکمل آن (۱۸ آبان‌ماه ۱۳۸۰).
۱۲. قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک در خصوص فروش، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان (۹ مردادماه ۱۳۸۶)

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان یاسعداران، روزنوی بارک نیاوران (ضلع جنوبی، بلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۷۷۵-۵۵۵۵ ایمیل الکترونیک: mrc@majlis.ir

وبسایت: mrc@majlis.ir